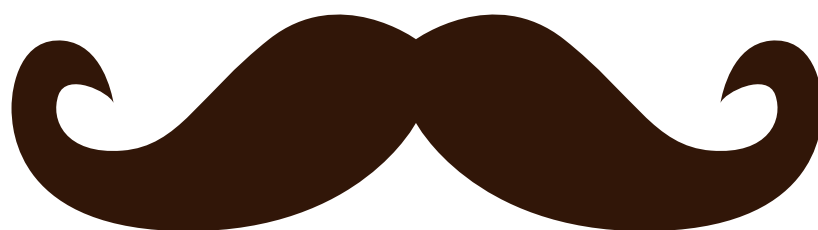

**Jak założyć
SZKOŁĘ
SUPERBABCI
i SUPERDZIADKA?**

SZKOŁA
.....
SUPER **BABC**[♥]
—— i ——
 [☞]
SUPER **DZIADKA**
.....

PUBLIKACJA POWSTAŁA W RAMACH PROJEKTU „SZKOŁA SUPERBABCY I SUPERDZIADKA” REALIZOWANEGO PRZEZ TOWARZYSTWO INICJATYW TWÓRCZYCH „e” W RAMACH PROGRAMU „ANIMATORNIA – BIURO DZIAŁAŃ SPOŁECZNO – KULTURALNYCH”. ZADANIE JEST FINANSOWANE PRZEZ MIASTO STOŁECZNE WARSZAWA. ORGANIZOWANE W PARTNERSTWIE Z FUNDACJĄ NA RZECZ KOBIEŃ JA KOBIEŃTA.

WWW.SZKOŁASUPERBABCIDZIADKA.E.ORG.PL

Organizator

Partner

Zadanie zrealizowano dzięki wsparciu finansowemu Miasta Stołecznego Warszawy

Lokal został wynajęty na preferencyjnych warunkach organizacji pozarządowych

Patronat medialny

SPIS TREŚCI:

5 I WSTĘP

10 II BYĆ BABCIA, BYĆ DZIADKIEM

JULITA WOJCIECHOWSKA,
BABCIE I DZIADKOWIE
POTRZEBNI OD ZARAZ I OD ZAWSZE

14 III OPIS ISTNIEJĄCYCH SZKÓŁ

ZOFIA ZAORSKA,
MODEL SZKOŁY SUPERBABCY I SUPERDZIADKA W LUBLINIE
HANNA NOWAKOWSKA,
SZKOŁA SUPERBABCY I SUPERDZIADKA NA WARSZAWSKIM URSYNOWIE
MAŁGORZATA BOROWSKA, DANUTA MIŁEWSKA,
SZKOŁY SUPERBABCY I SUPERDZIADKA
NA TERENIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

31 IV SZKOLENIE KOORDYNATORÓW
WARSZAWSKICH SZKÓŁ SUPERBABCY I SUPERDZIADKA

34 V ZAKŁADAMY SZKOŁĘ SUPERBABCY I SUPERDZIADKA
KROK PO KROKU

37 VI INSPIRACJE

ANNA KOSK,
ZABAWY Z WNUKAMI

**SZKOLE ZAWDZIĘCZAM
SWOJĄ WEWNĘTRZNĄ
PRZEMIANĘ
– NAUCZYŁAM SIĘ
DOBREGO POSTĘPOWANIA
Z WNUKAMI
I POZNAŁAM
WIEŁU PRZYJACIÓŁ.
NAUCZYŁAM SIĘ
LEPIEJ ŻYĆ.**

**Grażyna,
uczestniczka
Lubelskiej Szkoły
SuperBabci
i SuperDziadka**

I WSTĘP

**ALICJA
SZULC**

**Hanna
Nowakowska**

**Małgorzata
BOROWSKA**

**ZOFIA
Zaorska**

**Alicja Szulc, KOORDYNATORKA PROJEKTU SZKOŁA SUPERBABCY I SUPERDZIADKA,
TOWARZYSTWO INICJATYW TWÓRCZYCH „ę”**

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka to projekt, który został opracowany i uruchomiony przez Zofię Zaorską cztery lata temu w Lublinie, w ramach ogólnopolskiego konkursu dotacyjnego „Seniorzy w akcji” organizowanego przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Od tego momentu obserwowaliśmy, jak powstają kolejne szkoły w Białymstoku, Supraślu, Siemiatyczach i w Warszawie, a projekt się rozwija i zdobywa kolejnych odbiorców.

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka jest projektem, który łączy tradycję z nowoczesnością. Umożliwia babciom i dziadkom poznanie nowych metod wychowawczych i odnalezienie swojego miejsca w zmieniającym się modelu rodziny. Pokazuje, w jaki sposób odnawiać i utrzymywać więzi między pokoleniami. Szkoła to miejsce aktywnych i twórczych działań tworzone przez grupę ludzi o podobnych doświadczeniach, którzy chcą się uczyć i rozwijać przez działanie.

Aktywizacja i wsparcie liderów działających na rzecz społeczności to jeden z naszych priorytetów. Dlatego narodził się pomysł, aby opracować cykl szkoleń i wsparcia dla osób, które chcą założyć i poprowadzić takie szkoły. Nasze działania rozpoczęliśmy od wsparcia rozwoju modelu szkoły na terenie Warszawy. Od sierpnia do grudnia 2012 roku zorganizowaliśmy cykl warsztatów dla 13-osobowej grupy potencjalnych liderów. Były to bardzo intensywne spotkania, podczas których uczestnicy mieli szansę gruntownie się przygotować do czekającego ich zadania – założenia dzielnicowych szkół SuperBabci i SuperDziadka w Warszawie.

Broszura, którą oddajemy w Państwa ręce, jest nie tylko opisem naszych działań, ale też próbą zebrania wszystkich dotychczasowych doświadczeń wynikających z działalności szkół lubelskiej, białostockiej, supraskiej, siemiatyckiej i warszawskiej. Uznaliśmy, że – chcąc twórczo rozwijać model szkoły wypracowany przez Zofię Zaorską – powinniśmy zbudować partnerstwo między podmiotami, które zaangażowały się w ten projekt i zdobyły cenne doświadczenie w prowadzeniu lokalnych szkół. W skład powołanego partnerstwa weszli: Zofia Zaorska, autorka modelu szkoły, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Białostocki Oddział Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA oraz Fundacja na rzecz Kobiet JA KOBIETA.

Przekazujemy Państwu swoisty drogowskaz, abyście mogli samodzielnie założyć Szkołę SuperBabci i SuperDziadka w swojej miejscowości. Znajdziecie tutaj wskazówki, jak to zrobić, z kim się skontaktować, a także poznacie motywację i pomysły osób i instytucji, które takie szkoły już założyły. Dobierając teksty do niniejszej broszury, chcieliśmy pokazać, jak wiele ten projekt znaczy dla babć i dziadków, którzy uczestniczyli w zajęciach, ile zmienił w ich życiu. Model Szkoły SuperBabci i SuperDziadka opisują tu osoby, dla których jest to działanie bliskie sercu i znane w każdym najdrobniejszym szczególe.

WWW.SZKOLASUPERBABCIDZIADKA.E.ORG.PL

Zofia Zaorska, autorka modelu Szkoły SuperBabci i SuperDziadka w Lublinie

Pomysł zorganizowania przestrzeni aktywności dla babć i dziadków zrodził się z powodów osobistych – zostałam babcią, a także z doświadczeń w pracy na Lubelskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku. Prowadząc go przez wiele lat, obserwowałam, jak zmieniają się osoby uczestniczące w dobrze prowadzonych grupach. Wspólne tematy, radości i trudności oraz satysfakcja z poznawania czegoś nowego niezwykle mobilizowały do aktywności, wyrażającej się przede wszystkim w udziale w zajęciach, a czasem rozwijały także potrzebę zrobienia czegoś pożytecznego dla innych. Pomyślałam, że najbliżej nam do drugiego człowieka w rodzinie, a małe dziecko jest tą jej częścią, która szczególnie potrzebuje wsparcia. I tutaj zaczyna się rola babci i dziadka, która może być szansą na wzbogacenie własnych doświadczeń i źródłem satysfakcji.

Obecnie, po ponad czterech latach prowadzenia projektu Szkoła SuperBabci i SuperDziadka, wiem, że wszyscy uczestnicy zaimponowali rodzinom swoim rozwojem i pomysłami na spędzanie czasu z dzieckiem, a także znaleźli przyjazną grupę, w której mogą się bawić, uczyć i dzielić doświadczeniem. Jednak dostrzegam, że przełamywanie stereotypu na temat osób starszych, jako tej grupy, która nie potrzebuje się uczyć, jest wciąż trudne i wymaga zmiany świadomości społecznej. Dlatego właśnie szkoły SuperBabci i SuperDziadka są stale bardzo potrzebne.

Małgorzata Borowska, założycielka i trenerka szkół SuperBabci i SuperDziadka w Białymstoku, Supraślu i Siemiatyczach, Polskie Stowarzyszenie Animatorów i Pedagogów KLANZA Oddział Białostocki

Inicjatywa założenia pierwszej Szkoły SuperBabci i SuperDziadka w Białymstoku pojawiła się w 2010 roku, kiedy podczas Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Animatorów i Pedagogów KLANZA Zofia Zaorska, autorka książki „Dodać życia do lat”, przedstawiła koncepcję i podzieliła się doświadczeniem lubelskiej szkoły. Uświadomiłam sobie wtedy, że już od ośmiu miesięcy należę do grona babć i chciałabym zostać SuperBabcią dla swojej wnusi Wiktorii. Postanowiłam, że gdy tylko nadarzy się okazja, uruchomię taką szkołę w Białymstoku.

Nasze stowarzyszenie wystartowało w konkursie ogłoszonym przez Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na realizację projektu „Aktywna SuperBabcia – aktywny SuperDziadek”, w ramach którego dostaliśmy dofinansowanie na założenie pierwszej Szkoły SuperBabci i SuperDziadka na Podlasiu. Grono seniorów uczestniczących w projekcie bardzo chętnie brało udział w zajęciach, co zmotywowało mnie do poszukania możliwości kontynuacji rozpoczętych działań. Nasza białostocka Szkoła SuperBabci i SuperDziadka istnieje już trzeci rok i cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Natomiast w roku 2012 założyliśmy dwie kolejne: w Supraślu i w Siemiatyczach.

Mam nadzieję, że szkół będzie coraz więcej, gdyż widzę z perspektywy czasu, że jest to doskonały sposób na aktywizację seniorów, którzy inwestują w swój rozwój, ale także z radością działają na rzecz innych.

**Hanna Nowakowska, Szkoła SuperBabci i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie,
Fundacja na rzecz Kobiet JA KOBIEŃ**

Jestem babcią i wiem, jak ważna jest rola dziadków w wychowaniu wnuków. Dzisiejsi rodzice nie zawsze mają czas na długie zabawy z dzieckiem. Gdy – zajęci swoimi sprawami – nie są w stanie poświęcić dziecku tak wiele uwagi, jak by chcieli, wyręczyć ich mogą dziadkowie. Oni jednak często mają trudności z odnalezieniem się w roli wychowawców. Szkoła SuperBabci i SuperDziadka może ich do tego doskonale przygotować.

Zakładając szkołę, chcieliśmy pomóc mniej aktywnym seniorom, którzy nie wiedzieli, gdzie szukać informacji i pomysłów. Myśleliśmy głównie o babciach i dziadkach, którzy mają trudną sytuację materialną i rodzinną. Naszym projektem zainteresował się urząd dzielnicy i wielu mieszkańców Ursynowa. W projekcie wzięło udział 20 osób, ale zgłoszeń było dużo więcej. Na podstawie swoich doświadczeń wiemy, że zakładając szkołę, warto zadbać o dobór dobrych, możliwie sprawdzonych, wykładowców oraz o zdobycie jak największej ilości informacji o uczestnikach projektu. Dzięki temu można ułożyć plan zajęć tak, aby był interesujący i pożyteczny dla każdego. Gdy zakładaliśmy szkołę na Ursynowie, myśleliśmy, że jej uczniowie będą się chcieli włączyć również w wolontariat na rzecz dzieci. Tego nie udało nam się zrealizować, ale mamy nadzieję, że w przyszłości będzie to możliwe. Życzymy powodzenia wszystkim początkującym koordynatorom!

II BYĆ BABCIĄ, BYĆ DZIADKIEM

JULITA WOJCIECHOWSKA, Babcie i dziadkowie potrzebni od zaraz i od zawsze

Współcześnie seniorzy są tą grupą, która weszła na drogę emancypacji. Możliwości, jakie pojawiają się na emeryturze, pola zaangażowania, istniejące oferty są o wiele szersze niż jeszcze dwie, trzy dekady temu.

Od wieków w polskiej rodzinie babcia i dziadek byli osobami zaangażowanymi w role opiekuńcze, w prowadzenie wspólnego gospodarstwa albo, kiedy nie mieszkało razem, w pomoc „przy dzieciach” w mniej lub bardziej awaryjnych sytuacjach. Wielu seniorom ta rola darmowego opiekuna przeszkadzała, ale w zasadzie trudno było o jakąś alternatywę, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach czy na terenach wiejskich.

Aktualnie w podejściu do organizowania sobie życia na emeryturze dominuje nurt aktywizacji: wchodzenia do nowych grup społecznych, nawiązywania nowych kontaktów. Generalnie robienia czegoś „dla siebie”. Zmiany te stanowią dla wielu starszych osób szansę na odkrycie i rozwój własnego potencjału. Pozostaje tylko pytanie, w jakich obszarach ten potencjał będzie odkrywany? Czy w polu aktywności „ja dla siebie” czy raczej „ja dla innych”? W żadnej innej fazie rozwoju człowieka równowaga między tymi zadaniami nie jest tak istotna jak właśnie w starszym wieku. Ważne, aby umieć zarówno zadbać o siebie, o swoje cele i pragnienia, jak i czerpać satysfakcję z podejmowania nowych ról, zadań i zobowiązań wobec innych.

W wielu krajach Europy Zachodniej obserwujemy rozluźnienie więzi pomiędzy pokoleniami. Często seniorzy są tak pochłonięci własnymi zajęciami, że nie znajdują czasu na opiekę i regularny kontakt z wnukami. Polscy dziadkowie cały czas bardzo aktywnie uczestniczą w życiu rodziny. Ich udział w wychowywaniu jej najmłodszych członków jest dużą wartością i kapitałem naszego społeczeństwa. Warto zastanowić się zatem, jak z jednej strony mądrze wspierać zaangażowanie seniorów w wychowywanie wnuków, a z drugiej strony inspirować ich do osobistego rozwoju, łączenia ról rodzinnych i pozarodzinnych. Współcześnie bycie babcią czy dziadkiem wymaga ciągłej aktualizacji wiedzy, radzenia sobie z nowymi sytuacjami i wyzwaniem, jakie przynosi rzeczywistość (rozwoju, zapracowanie rodziców, nowe technologie, zmiany w systemie edukacji etc). Nie jest to więc rola łatwa, ale na pewno może być źródłem satysfakcji i dawać poczucie spełnienia.

Amerykański psycholog Erik H. Erikson w swojej książce „Dopełniony cykl życia”, że życie ludzkie dopełnia się, kiedy cykl rozwojowy jednostki w jej późniejszych latach splata się z cyklami rozwojowymi osób z młodszych pokoleń. Dopiero wtedy widać całą głębię życiowej mądrości, kiedy używamy jej w kontakcie z osobami, które nie mają tak bogatej wiedzy. Z wiekiem zdobywamy życiową mądrość i większy dystans do świata oraz lepiej rozumiemy różnorodność dróg, jakimi można osiągnąć swoje cele. Wszystkie inne pokolenia, od dzieci do młodych dorosłych, są bardziej krótkowzroczne w swoich planach.

Ważne wydaje się pytanie, jak powinny wyglądać kontakty dziadków i wnuków, aby zyskały na nich obie strony i aby wymiana, możliwość uczenia się była udziałem starszych i młodszych. Kontakt z wnukami pozwala dziadkom zdobywać nowe umiejętności i poznawać z bliska świat młodszych pokoleń. Wzmacnia zatem poczucie więzi ze współczesnym, szybko zmieniającym się światem. Dzisiejsza kultura zupełnie bezkonfliktowo pozwala starszym uczyć się od młodszych nowych sposobów nawiązywania kontaktów, pokonywania odległości w wirtualnym świecie, korzystania z nowinek technicznych dla łatwiejszego życia i rozrywki.

Kontakt z dziadkami ma też znaczenie dla rozwoju dzieci i młodzieży wchodzącej w świat ludzi dorosłych. Co zyskują w kontakcie z seniorami? Przede wszystkim późny wiek życia zostaje odczarowany, zmniejsza się lęk przed starością.

Młodzi, naznaczeni kultem młodości, zaczynają dostrzegać wartość starszego wieku, ale także lepiej rozumieją potrzeby i ograniczenia seniorów. Budując bliski kontakt z dziadkami, widzą, że życie należy zaplanować. Dbać o siebie i o relacje z ludźmi, aby się w młodości „nie spalić”, będąc przekonanym, że później nie czeka nas już nic dobrego. Erikson napisał, że zaobserwowanie godnej i pogodnej starości daje ludziom młodym odwagę do dalszego życia, do zmagania się z trudami, po których będzie można cieszyć się mądrością płynącą z własnego doświadczenia. To właśnie kontakt z dziadkami może dać młodszym tak pozytywną perspektywę.

Zatem niezależnie od wieku wnuków warto pamiętać o inicjowaniu przenikania się dwóch światów: świata dzieci, które uczą się, jak właściwie używać narzędzi zapewnianych przez kulturę i jak z nowymi umiejętnościami stawiać się częścią społeczeństwa, oraz świata osób mądrych życiowo, które wiedzą, kiedy i w jaki sposób dostosowywać to, co daje cywilizacja, do własnych potrzeb.

Julita Wojciechowska – adiunkt w Zakładzie Psychologii Socjalizacji i Wspomagania Rozwoju w Instytucie Psychologii w Poznaniu. Prowadzi zajęcia z psychologii rozwojowej człowieka w cyklu życia, interesuje się wpływem zmian społecznych i kulturowych na funkcjonowanie rodziny i praktyki wychowawcze oraz żywieniowe rodziców. Autorka publikacji związanych ze wspomaganiem rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych. Konsultantka miesięcznika „Twoje dziecko”. Prywatnie matka 12-letniego syna i 8-letniej córki.

III OPIS ISTNIEJĄCYCH SZKÓŁ

MODEL SZKOŁY SUPERBABCY I SUPERDZIADKA W LUBLINIE – ZOFIA ZAORSKA

Prowadzący: Zofia Zaorska

Miejsce działania: LUBLIN, WOJEWÓDZKI OŚRODEK KULTURY, UL. DOLNA PANNY MARII 3 (LOKAŁ ZAJĘĆ)

Partnerzy:

WOJEWÓDZKI OŚRODEK KULTURY W LUBLINIE,

TOWARZYSTWO WOLNEJ WSZECHNICY POLSKIEJ, ODDZIAŁ W LUBLINIE,

ZARZĄD GŁÓWNY POLSKIEGO STOWARZYSZENIA PEDAGOGÓW I ANIMATORÓW KLANZA,

SPOŁECZNA SZKOŁA PODSTAWOWA I GIMNAZJUM IM. SEBASTIANA FABIANA KLONOWICA

Uczestnicy: 30 osób

Od kiedy działa: OD PAŹDZIERNIKA 2008 ROKU

Częstotliwość spotkań: ZAJĘCIA RAZ W TYGODNIU PO TRZY GODZINY, WARSZTATY RAZ W MIESIĄCU PO 8–12 GODZIN

Sposób finansowania:

– **KONKURSY GRANTOWE:** „SENIORZY W AKCJI” TOWARZYSTWA INICJATYW TWÓRCZYCH „ę”, FUNDUSZ INICJATYW OBYWATELSKICH, URZĄD WOJEWÓDZKI W LUBLINIE, MIEJSKI OŚRODEK POMOCY RODZINIE

– **DAROWIZNY LUB SPONSORING:** MIEJSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO WODOCIĄGÓW I KANALIZACJI (DAROWIZNA DWUKROTNA), MIEJSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO KOMUNIKACYJNE, LUBELSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO ENERGETYKI CIEPLNEJ, CENTERMED

– **ŚRODKI WŁASNE:** TOWARZYSTWA WOLNEJ WSZECHNICY POLSKIEJ I POLSKIEGO STOWARZYSZENIA PEDAGOGÓW I ANIMATORÓW KLANZA (DOBROWOLNE WPLATY UCZESTNIKÓW NA DZIAŁALNOŚĆ STATUTOWĄ, FUNDUSZE ZGROMADZONE Z TYTUŁU PRZEKAZANIA 1% PODATKU DOCHODOWEGO, INNE ŚRODKI)

Kontakt: WOK (81) 532 42 07, Zofia Zaorska 608 702 280, z.zaorska@wp.pl

Misja

Misją Szkoły SuperBabci i SuperDziadka jest wspieranie opiekunów małych dzieci w towarzystwie wnukom w poznawaniu świata, zdobywaniu umiejętności ciekawej, rozwijającej zabawy oraz w podejmowaniu obowiązków szkolnych. Projekt zakłada także pomoc seniorom w dbaniu o własną sprawność, kontakty z ludźmi, poznanie nowych sposobów komunikacji i odpoczynku. Poza tym szkoła propaguje idee wolontariatu seniorskiego w placówkach szkolnych, świetlicach środowiskowych i szkołach.

HISTORIA

Lubelska Szkoła SuperBabci powstała w 2008 roku. Był to autorski projekt opracowany w Towarzystwie Wolnej Wszechnicy Polskiej, Oddział w Lublinie. Pomysł został zgłoszony do Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „ę” na konkurs grantowy „Seniorzy w akcji” i otrzymał dofinansowanie ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. W ten sposób zrealizowaliśmy pierwszą edycję szkoły, której uczestniczkami były babcie wnuków w wieku przedszkolnym.

Druga edycja (rok szkolny 2009/2010) była skierowana także do dziadków mających wnuki w wieku 3–6 lat. Zadanie okazało się dość trudne. Na początku roku zgłosił tylko jeden dziadek chętny do uczestniczenia w zajęciach, w kolejnym semestrze dołączył drugi. Absolwentki z poprzedniego roku utworzyły Klub SuperBabci i zaczęły współorganizować spotkania okolicznościowe, występy teatru kukiełkowego oraz nawiązały kontakty z placówkami dla dzieci. Opiekunem teatru i pomysłodawcą spektakli „Wesoła Ludwika” i „Herody” oraz zabaw noworocznych dla wnuków i ich przyjaciół była pani Lucyna Szablowska.

Pomysłem na szkołę zainteresował się także Białostocki Oddział Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA, który otworzył u siebie Akademię SuperBabci i SuperDziadka. Uczestnicy przyjechali do Lublina na wizytę studyjną i brali udział w warsztatach teatralnych.

W III edycji (rok szkolny 2010/2011) w programie szkoły znalazło się więcej propozycji dla babć i dziadków dzieci starszych, przygotowujących się do pójścia do szkoły, a także zajęcia na temat bezpiecznego Internetu dla dzieci – przybliżające programy komputerowe i strony internetowe, które swoim wnukom mogą proponować babcie i dziadkowie. Pomysł na IV edycję (rok szkolny 2011/2012) Szkoły SuperBabci został opracowany wspólnie z Fundacją na rzecz Kobiet JA KOBIETA z Warszawy. Odbyło się spotkanie uczestników z Warszawy i Lublina na warsztatach wyjazdowych w Janowie Lubelskim. Bezpośredni kontakt i wymiana doświadczeń okazały się bardzo ciekawe i owocne, dlatego powtórzyliśmy takie spotkanie na początku V edycji szkoły (rok szkolny 2012/2013). Pod koniec roku 2012 odbyły się dwa spotkania konsultacyjne dla przedstawicieli Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „e”, Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA i Fundacji na rzecz Kobiet JA KOBIETA w sprawie rozpowszechnienia modelu szkoły w Warszawie i w innych ośrodkach w Polsce.

Opisana wcześniej misja szkoły była realizowana podczas każdej edycji. Pojedynczy rok szkolny obejmuje okres 8–10 miesięcy systematycznych spotkań raz w tygodniu i weekendowych warsztatów raz w miesiącu, co w sumie daje około 120 godzin lekcyjnych.

We wszystkich edycjach uczestniczyło w sumie 90 osób, w tym pięciu dziadków. Ogółem od początku istnienia szkoły w Lublinie zorganizowano 70 spotkań w przedszkolach, ciągle rośnie lista oczekujących na kolejne. Zrealizowaliśmy także osiem spotkań w świetlicy środowiskowej w okresie ferii zimowych, przekazaliśmy wiele ozdób świątecznych na kiermasze charytatywne. Podjęliśmy także próbę włączenia studentów do poradnictwa komputerowego i zajęć z dziećmi.

Cele szczegółowe

Cele Szkoły SuperBabci i SuperDziadka kształtowały się na podstawie doświadczeń pedagogów i obserwacji osób starszych, które podejmowały się opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

- Na pierwszy plan, jako cel główny, wysunęły się sposoby organizacji czasu dziecka, potrzeba znajomości zabaw i bajek.
- Drugim celem było uzupełnienie wiedzy z zakresu rozwoju dziecka, poznanie trudności związanych z kontaktem z dzieckiem i jego rodzicami, umiejętność zapobiegania konfliktom oraz dochodzenia do porozumienia z dorosłymi dziećmi i ich partnerami. Pomocne okazały się spotkania z logopedą, ratownikiem pierwszej pomocy i dietetykiem. W kolejnych latach przybywało tematów dotyczących pomocy dziecku rozpoczynającemu naukę w szkole.
- Trzecim celem było wsparcie babci w trosce o siebie samą, o własną sprawność, kontakty z innymi, wypoczynek od codzienności. Rozpoczęto także naukę obsługi komputera i korzystania z Internetu, zwłaszcza że powstała strona internetowa superbabcia.org.pl, na której znajduje się blog prowadzony przez uczestników Szkoły SuperBabci i SuperDziadka.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA

Osobą odpowiedzialną za funkcjonowanie szkoły jest koordynator projektu. Do jego obowiązków należy zapewnienie podstawowych warunków do działania szkoły, czyli: lokalu, funduszy, planu zajęć, rejestracji uczestników i włączenia ich w działania na rzecz szkoły. Rozpoczęcie realizacji programu nauczania poprzedza promocja kolejnej edycji szkoły, zapisy, a potem integracja nowych uczestników.

Wiesława,
uczestniczka Lubelskiej
Szkoły SuperBabci
i SuperDziadka

JESTEM TU, PONIEWAŻ
WSZYSTKIE SUPERBABCIE
I SUPERDZIADEK SĄ PIĘKNI
I WSPANIALI, TWÓRCZY,
CIEPLI I DLATEGO SPOTKANIA
W SZKOLE SUPERBABCY
TAK „ŁADUJĄ AKUMULATOR”
I DODAJĄ SIĘ DO ŻYCIA.
NIECHAJ WIĘC SZKOŁA
TRWA DO KOŃCA ŚWIATA
I WIELE DNI DŁUŻEJ!

Promocja

W celach reklamowych wykorzystywaliśmy ulotki roznoszone do wielu punktów: przedszkoli, bibliotek, ZUS-u, do instytucji znanych poprzednim uczestnikom, m.in. do działów socjalnych dawnych miejsc pracy. Rozdawaliśmy je przy okazji konferencji, festynów, targów edukacyjnych. Pierwsza edycja szkoły była dla mediów ciekawą nowością, stąd bardzo pomogły nam one w zaistnieniu szkoły w świadomości publicznej. Pisano o nas w lokalnych gazetach, pojawiały się dość częste informacje w lokalnej telewizji. W kolejnych edycjach najlepsze efekty promocyjne przynosiły kontakty osobiste byłych uczestniczek, czyli tzw. poczta pantoflowa. Nasze doświadczenia wskazują, że siła stereotypu babci i dziadka, jako osób niepotrzebujących dalszej edukacji, jest nadal duża i seniorzy nie czują potrzeby podjęcia intensywnej i systematycznej nauki. Pocieszający jest jednak fakt, że jeśli uczestnicy przejdą przez zajęcia integracyjne, potem nie wycofują się, ale zostają w szkole.

ZAPISY I ZASADY PRACY GRUPY

W przypadku Szkoły SuperBabci i SuperDziadka w Lublinie w zapisach pomagał Wojewódzki Ośrodek Kultury, udzielając informacji telefonicznych, co bardzo ułatwiło nam organizację przyjęć. Osoba, która zapisywała się na warsztaty, otrzymywała kwestionariusz do wypełnienia. Na zajęciach integracyjnych ustalano wewnętrzne zasady funkcjonowania grupy, które każdy akceptował, podpisując się imieniem i nazwiskiem (prowadzący może zaproponować listę zasad). W Szkole SuperBabci i SuperDziadka w Lublinie co roku poszerzamy listę, ostatnio doszliśmy do 40 punktów. Każdy czyta jedną zasadę i, jeśli wymaga komentarza, zatrzymujemy się i dopowiadamy, dlaczego należy jej przestrzegać. Zasady wymagają akceptacji wszystkich uczestników. Jeśli któraś budzi wątpliwości, należy przedyskutować ją raz jeszcze, aż wszyscy się zgodzą. Zasady są bardzo ważne i warto je przypominać. W przypadku, gdy któraś nie jest akceptowana, należy poszukać innego rozwiązania i ustalić z grupą, co może pomóc w realizacji na nowo zapisanej zasady.

Ważne jest także opracowanie listy kontaktowej złożonej z dostępnych dla wszystkich uczestników numerów telefonów i adresów e-mailowych. Dokładano starań, aby każdy miał kogoś, kto zawiadomi go np. o zmianie programu lub nowych propozycjach. Zaufanie w grupie buduje się powoli, więc czasem trzeba poczekać na wyłonienie się liderów i pomocników koordynatora, dając szansę uczestnikom na współtworzenie programu szkoły.

Samorząd szkoły

Na początku roku powstał samorząd szkoły. A oto propozycje podziału ról:

STAROSTA – prowadzi dziennik, pomaga koordynatorowi, dba o atmosferę w grupie, jest łącznikiem między grupą a koordynatorem,

ZASTĘPCA STAROSTY – pomaga staroście i zastępuje go,

KRONIKARZ – prowadzi kronikę, archiwizuje fotografie, przygotowuje ich opisy,

SKARBNIK – zbiera i rozlicza pieniądze otrzymane od grupy na konkretne cele i pomaga zastępcy,

GOSPODYNIA LUB GOSPODYNIE – dbają o porządek, przygotowują herbatę na przerwy, dbają o komfort wykładowców, dobierają sobie dyżurnych do zmywania kubków i talerzyków,

BIBLIOTEKARZ I JEGO ZASTĘPCA – zbierają książki dla dzieci, a potem zajmują się ich wypożyczaniem,

OPIEKUN STRONY INTERNETOWEJ – dba o jej aktualizację, zachęca uczestników do pisania, przypomina o nowych tematach do wymiany doświadczeń.

Mamy też osoby odpowiedzialne za przygotowanie sprzętu i materiałów na zajęcia.

W trakcie funkcjonowania szkoły mogą się też pojawić zadania doraźne, np. organizacja imprezy, wycieczki, i wtedy trzeba dokonać nowego podziału obowiązków. Zmienność ról w grupie świadczy o jej dynamice, elastyczności programu i umiejętności wykorzystania potencjału uczestników. Zazwyczaj na początku działania są podejmowane nieśmiało, ale warto zadbać o wsparcie każdego przejawu aktywności. Przejście na emeryturę kusi możliwością zrzeczenia się odpowiedzialności, a przecież sensowna praca buduje poczucie wartości, daje zadowolenie i uznanie innych. W lubelskiej Szkole SuperBabci i SuperDziadka staramy się co roku zmieniać skład samorządu i dajemy szansę nowo zapisanym, ale także zachęcamy absolwentów do udzielania pomocy nowym uczestnikom. Zawsze warto też pamiętać o podziękowaniu dla wszystkich za konkretny wkład pracy przy różnych okazjach, np. podsumowaniem każdej edycji szkoły było uroczyste zakończenie i wręczenie dyplomów oraz książek osobom angażującym się w działania na rzecz szkoły.

Realizacja celów i tematyka zajęć

Zadania, które sprzyjały realizacji poszczególnych celów, można przedstawić jako przykładowy zestaw tematów, uzależniony oczywiście od możliwości pozyskania prowadzących. Staraliśmy się zachęcić specjalistów z różnych dziedzin do odejścia od metody wykładu na rzecz poprowadzenia zajęć metodą warsztatową, w czasie których uczestnicy dzielą się swoim doświadczeniem i pod kierunkiem prowadzącego korygują poglądy i zbierają inspiracje. Poniżej przedstawiam wybrane zrealizowane i planowane zagadnienia.

Cel pierwszy, czyli umiejętność organizacji czasu dziecka. W jego realizacji pomocne były różnorodne tematy pedagogiczne (stanowią 50% wszystkich tematów), których przykłady prezentujemy poniżej: *W co się bawić?*, *Sztuka opowiadania*, *Dawne zabawy i zabawki*, *Zabawy stymulujące zdolności matematyczne*, *Ćwiczenia pomagające w czytaniu i pisaniu*.

Drugi cel szkoły to uzupełnienie wiedzy babć i dziadków z zakresu psychologii dziecka i komunikacji w rodzinie (zajęcia tego typu stanowiły około 30% wszystkich tematów). Realizowaliśmy go w ramach następujących, przykładowych tematów: *Co należy wiedzieć o rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym*, *O dobrym dotyku*, *Jak sobie radzić z dziećmi w sytuacjach trudnych*. Poszczególne tematy były omawiane czasami dwu- lub trzykrotnie, aby można było powracać do obserwacji uczestników dokonanych w przerwie między zajęciami. Przez dwa lata funkcjonowania szkoły istniała też możliwość skorzystania z poradnictwa psychologa (spotkania indywidualne lub grupowe).

Cel trzeci, polegający na rozwoju osobistym babć i dziadków, realizowany był od pierwszego spotkania integracyjnego, które sprzyjało wzajemnemu poznaniu się w grupie i ustaleniu zasad funkcjonowania szkoły. Uroczysta inauguracja zajęć następowała dopiero pod koniec października, zwykle po pierwszych trzech spotkaniach organizacyjno-integracyjnych. Ich celem było budowanie wzajemnego zaufania, skonfrontowanie potrzeb uczestników, ośmielenie do wzajemnych kontaktów i uzyskanie świadomej, odpowiedzialnej zgody na aktywne uczestnictwo w szkole. Uczestnicy otrzymywali teczki z planem zajęć. Na drugich zajęciach zastanawiano się nad wartością wspomnień, przypominając sobie własnych dziadków, okres dzieciństwa i zastanawiając się, jakie wspomnienia warto zachować dla wnuków. Dbano, by elementem każdego zajęcia były ćwiczenia służące integracji i przerwa, którą urozmaicały degustacje przysmaków przygotowanych przez uczestniczki. Po odbyciu tych spotkań w grupie była już większa otwartość i zaufanie do programu i prowadzących.

Niezwykle integrujący okazał się wspólny wyjazd szkół z Lublina i Warszawy do Janowa Lubelskiego, pod hasłem „Zdrowie i uroda”, w czasie którego babcie były dwa razy na basenie, spotkały się kosmetyczką, nauczyły się chodzić z kijkami nordic walking i uczestniczyły w spotkaniu z miejscowym Stowarzyszeniem Kobiet Powiatu Janowskiego. Wracały stamtąd jako inna grupa: otwarta, rozgadana, chętnie nawiązująca bezpośrednie kontakty. Efektem wyjazdu były częste wspólne spacerowanie z kijkami oraz kilka spotkań organizowanych spontanicznie w czasie wakacji. Do tradycji weszły spotkania opłatkowe i noworoczne. Dodatkowym efektem integracji było stworzenie Teatru SuperBabć i SuperDziadka „Bajarka” i grupy Opowiadaczy. Teatr przygotował dwa spektakle urozmaicone od drugiego roku występem kolędników, za których przebierały się babcie i jeden dziadek. Grupa Opowiadaczy także przygotowała dwa przedstawienia, w tym jedno z udziałem dzieci zaproszonych z publiczności. Teatr SuperBabć i SuperDziadka jest atrakcją, która mobilizuje dzieci nie tylko do oglądania, ale także do dyskusji po spektaklu. Zdarzało się, że potem dzieci pytały, czy ich babcia też może zapisać się do szkoły. Organizowaliśmy również spotkania kilku babć z grupą przedszkolną, by opowiedzieć o dawnych zabawach i zabawkach oraz tradycjach świątecznych.

JUŻ TRZECI ROK WYSTĘPUJĘ W TEATRZE „BAJARKA” I WSPANIALE SIĘ W NIM CZUJĘ, CHOĆ TREMA BYŁA I JEST. PO KAŻDYM TAKIM WYSTĘPIE CZUJĘ SIĘ BARDZO ZADOWOLONA, ŻE MOGĘ COŚ Z SIEBIE DAĆ. DZIECI SIEDZĄCE NA WIDOWNI SĄ RÓWNIEŻ ZADOWOLONE, CO WYRAŻAJĄ WIELKIM APLAUZEM I LAURKAMI. ROLE, JAKIE GRAŁAM, TO: WIEWIÓRKA, ZŁA KRÓLOWA, GOSPODYNI. ZAPEWNE BĘDĄ TEŻ INNE. ZAWSZE POMAGAM RÓWNIEŻ W PRZYGOTOWANIU STROJÓW.

**Stanisława,
uczestniczka LUBELSKIEJ SZKOŁY
SuperBabci i SuperDziadka**

Metodyka prowadzenia warsztatu

Zajęcia w Szkole SuperBabci i SuperDziadka mają na celu rozwój umiejętności i dlatego podstawową formą są warsztaty nawiązujące do metody wypracowanej w Polskim Stowarzyszeniu Pedagogów i Animatorów KLANZA. Polega ona na powtarzalności określonych czynności i wykorzystaniu metod aktywizujących grupę. Dla pokolenia osób starszych jest to nowe podejście do działań edukacyjnych, więc na początku często zaskakuje i przyjmowane jest z rezerwą, która jednak szybko przemija. Najważniejsze elementy wymienionej metody podaję skrótowo:

1. Zajęcia rozpoczynają się w kręgu, gdzie uczestnicy widzą się nawzajem.
2. Początkowe ćwiczenia służą integracji grupy i jej dobrej organizacji.
3. Wprowadzenie do tematu przygotowane przez prowadzącego powinno nawiązywać do doświadczeń uczestników, orientacji w różnicach poglądów i odczuwalnych problemów.
4. Problemy lub zadania przygotowane przez prowadzącego omawiane są najpierw w małych grupach i przedstawiane na forum.
5. Prowadzący uzupełnia, koryguje, wprowadza nowe wiadomości, zachęca do zadawania pytań.
6. Podczas podsumowania prowadzący zachęca uczestników do dzielenia się doświadczeniami na temat wykorzystania zajęć w pracy z dzieckiem.

Bardzo ważne jest pilnowanie ustalonego czasu trwania zajęć i zadbanie o uporządkowanie sali. Ważną rolę odgrywa 20-minutowa przerwa na poczęstunek przyniesionym przez uczestników ciastem lub herbatą, kawą, wodą mineralną.

Partnerzy i sojusznicy, wolontariat

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka powinna wrastać w miejscowe środowisko i odnajdywać sojuszników w różnych instytucjach. Pierwszą okazją do realizacji tego postulatu jest zaproszenie przedstawicieli władz i instytucji na uroczystą inaugurację szkoły. Z pewnością liczba zaproszonych nie będzie równa liczbie obecnych, ale wszyscy dostają informację o rozwoju pozytywnej inicjatywy.

Dzięki osobistym kontaktom, rozmowom z dyrekcjami placówek można stopniowo powiększać grono osób wyrażających uznanie, a czasami skłonnych do pomocy finansowej. Uznanie owocujące doraźną pomocą lokalową wyrażają władze wojewódzkie. Kilka razy uzyskano drobne dotacje dzięki poparciu zastępcy prezydenta Lublina. Od Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA i Katolickiego Stowarzyszenia Pomocy Osobom Potrzebującym AGAPE uzyskaliśmy pomoc w pozyskaniu młodych wolontariuszy do poradnictwa komputerowego i zabaw dla dzieci.

DOBÓR PROWADZĄCYCH

Ustalenie planu zajęć wymaga dotarcia do dobrych prowadzących, otwartych na współpracę z osobami starszymi. Warto zacząć od powołania rady programowej, w skład której wejdą przedstawiciele nauk pedagogicznych, psychologii, profilaktyki zdrowotnej. Bardzo pomocni mogą się okazać emerytowani nauczyciele przedszkola lub szkoły, którzy wykonywali swój zawód z pasją. Każda z tych osób zna kolejne osoby, które mogą poprowadzić zajęcia. Warto też korzystać z pomocy trenerów organizacji pozarządowych, np. z PSPiA KLANZA, mających swoje koła i oddziały w całej Polsce.

Trudności

Typowe trudności przy rozpoczynaniu działalności:

1. Podjęcie decyzji o zapisaniu się do szkoły utrudnia potencjalnym uczestnikom stereotyp „babcia nie musi się już uczyć, ponieważ wychowała swoje dzieci”. Zmienia się on pod wpływem warsztatów, ale często blokuje chęć wejścia do nowej grupy. Bardzo niechętni do konfrontacji w zakresie umiejętności wychowawczych są mężczyźni. Dlatego mimo różnorodnych sposobów promowania szkoły, cały czas trudno do nich dotrzeć.
2. Osoby starsze przyzwyczajone są do metody wykładowej, mało zobowiązującej. Warsztaty wymagają aktywności na zajęciach i dają możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy we własnej rodzinie. Warto to podkreślać, zachęcać do dzielenia się informacjami, dopytywać, czy nowe metody zabawy podobały się dziecku i rodzicom. Seniorzy czasem wręcz proszą o możliwość uczestnictwa swoich córek w warsztatach, ponieważ dostrzegają taką potrzebę.

3. Mimo zajęć komputerowych, niewiele osób korzysta ze strony superbabcia.org.pl. Opór w pisaniu własnych wypowiedzi na blogu (zakładka: podyskutuj) jest jeszcze większy, choć zdarzają się pozytywne przykłady. Najszybciej rozrosła się podstrona „Kuchnia SuperBabci”. Czytane są też aktualności.
4. Trudno pominąć kłopoty związane ze zdobywaniem funduszy, pisaniem wniosków, pozyskiwaniem sponsorów. Warto od początku informować o tym uczestników, aby zdawali sobie sprawę, z jakiej szansy mogą skorzystać, i aby wiedzieli, jakie są rynkowe ceny szkoleń. Osoby starsze, przyzwyczajone do darmowej edukacji, nie orientują się w zmianach i niechętnie dokładają z własnej emerytury, zwykle niewielkiej. Mogą jednak przekazać 1% podatku, zachęcić do tego także członków rodzin, pomóc w wyszukiwaniu znajomych sponsorów. Warto też podczas spotkań z samorządem pamiętać, aby o szkole mówili jej uczestnicy. Koordynator szkoły powinien szukać sojuszników w różnych instytucjach i stowarzyszeniach.
5. Ostatnią trudnością pojawiającą się przy realizacji programu jest obecność uczestników na zajęciach, zwłaszcza tych organizowanych w weekendy. Niektórzy uczestnicy przychodzą dość wybiórczo i zwykle tylko wtedy, gdy rodzina potrzebuje pomocy. Zbyt mała liczba zapisanych uczestników zmusza do odwołania zajęć, co jest kłopotliwe zarówno dla prowadzących, jak i uczestników. Dlatego w ramach dodatkowej dyscypliny wprowadziliśmy listę zapisów na zajęcia zobowiązującą do uczestnictwa.

Podsumowanie

Jak już wspomniałam, pojawiło się w grupie 85 babć i pięciu dziadków i, mimo skoncentrowania na nich uwagi podczas promocji II edycji szkoły, więcej mężczyzn do zajęć nie przystąpiło. Babcie narzekały na opór mężów niezainteresowanych doksztalaniem. Zgłaszali się jednak czasami do pomocy przy dekoracji sali i robieniu zdjęć. Otwarta formuła zabawy noworocznej pozwalała na udział nie tylko rodziców, ale także dziadków i przyjaciół naszych wnuków. Dzięki temu było nas więcej i szerzej rozchodziła się informacja o działalności szkoły.

Podsumowując czteroletnie doświadczenie z koordynacji projektu Szkoła SuperBabci i SuperDziadka, można zdecydowanie stwierdzić, że pomysł stworzenia nowej oferty edukacyjnej okazał się potrzebny i atrakcyjny. Jego uczestniczki, w większości kobiety w wieku 55–65 lat, szybko przenoszą zdobytą wiedzę do swoich rodzin. Ich przygotowanie zawodowe jest bardzo zróżnicowane. Połowa ma wykształcenie wyższe, reszta średnie. Choć pracowały w różnych zawodach, łączy je troska o rozwój wnuków i chęć pomocy dorosłym dzieciom. Dzięki temu gromadka blisko 150 wnuków zyskała SuperBabcie, która potrafi zaproponować ciekawą zabawę i z której dumna jest cała rodzina. Zapewniliśmy także naukę obsługi komputera, bo choć prawie każda osoba miała możliwość korzystania z niego u siebie w domu lub u dzieci, to blisko połowa robiła to w bardzo ograniczonym zakresie. Seniorzy zyskali też nowe kontakty koleżeńskie, szansę wymiany doświadczeń w bezpośrednich rozmowach i za pomocą Internetu. Zbudowaliśmy stronę superbabcia.org.pl z blogiem.

**CO DAŁA MI SZKOŁA SUPERBABCII?
NA TO PYTANIE ODPOWIEM KRÓTKO:
CHĘTNIE PRACUJĘ NAD SOBĄ, CHŁONĘ LITERATURĘ PEDAGOGICZNĄ,
PSYCHOLOGICZNĄ, ŚLEDZĘ NOWOŚCI WYDAWNICZE,
NIE WAHAM SIĘ ROZMAWIAĆ O PROBLEMACH MOICH DZIECI,
WNUCZĄT. STARAM SIĘ ZROZUMIEĆ, CO ODCZUWA DZIECKO,
JAKIE PRZEŻYWA EMOCJE, CZYTAM LITERATURĘ DZIECIĘCĄ
I WYBIERAM UTWORY ODPOWIEDNIE DLA WNUKÓW.**

**Babcia Jadwiga
uczestniczka LUBELSKIEJ SZKOŁY SuperBabci
i SuperDziadka**

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie – Hanna Nowakowska

Prowadzący: Hanna Nowakowska, Fundacja na rzecz Kobiet JA KOBIEŃ

Miejsce działania: Warszawa, Ursynów

Partnerzy:

Urząd Dzielnicy Ursynów m. st. Warszawy

Dzienny Dom Pomocy Społecznej przy ul. Cybisa 7 w Warszawie

URSYNOTEKA Biblioteka Publiczna im. Juliana Ursyna Niemcewicza w dzielnicy Ursynów

Ośrodek Naukowo-Terapeutyczny „Ogrody Zmian”

Program „Seniorzy w akcji” organizowany przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”
związek organizacji „Forum 50+ Seniorzy XXI wieku”

PORTAL KOBIEŃ50PLUS.PL

Forum 50+ www.forum50.org

Uczestnicy: 22 osoby – podopieczni Dziennego Domu Opieki Społecznej na Ursynowie oraz mieszkańcy Ursynowa

Od kiedy działa: wrzesień 2011 roku

Częstotliwość spotkań: weekendy – soboty

Sposób finansowania:

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

Kontakt: kontakt@fundacja-jakobieta.pl

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie działała od września 2011 do czerwca 2012 roku, w ramach projektu dofinansowanego ze środków Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Zajęcia odbywały się w Dziennym Domu Pomocy Społecznej przy ul. Cybisa 7, który był partnerem naszego projektu. Działalność ursynowskiej Szkoły SuperBabci i SuperDziadka pokazała, że szkoły są bardzo potrzebną inicjatywą, która nawet po programowym zakończeniu ciągle trwa. Absolwenci szkoły spotykają się w każdą sobotę w jednej z osiedlowych Wypożyczalni dla Dzieci i Młodzieży i organizują spotkania wokół lektur dla młodych ludzi. Rodzice małych dzieci dzwonią do nas z prośbą o polecenie certyfikowanej SuperBabci lub SuperDziadka do opieki nad dzieckiem. To dowód, że szkoła spełnia swoją misję, a efekty jej działań często wykraczają poza programowe założenia.

Uczestnicy

Celem naszej szkoły była aktywizacja osób niezamożnych, wcześniej nieuczestniczących w podobnych programach oraz mających problemy rodzinne. Na zajęcia w naszej szkole uczęszczali 22 osoby, w tym pięciu uczestników stanowili podopieczni Dziennego Domu Pomocy Społecznej. Najmłodsza uczestniczka w naszej grupie miała 42 lata, najstarsza 72. Wśród uczestników szkoły mieliśmy jednego dziadka.

***SZKOŁA POMOGŁA MI ZROZUMIEĆ, JAK DUŻA JEST ROLA BABCI
W RODZINIE. UWRAŻLIWIŁA NA TEMATY ZWIĄZANE Z PSYCHOLOGIĄ DZIEC-
KA, KOMUNIKACJĄ W RODZINIE, PROBLEMAMI BABCI Z DZIECKIEM I JEGO
RODZICAMI. WYTWORZYŁA TAKŻE WIĘKSZĄ MOBILIZACJĘ
DO ŻYCIA I ZWIĘKSZYŁA AKTYWNOŚĆ – NALEŻAŁO NIE TYLKO WYJŚĆ
Z DOMU, ALE TAKŻE PRZYGOTOWAĆ SIĘ DO ZAJĘĆ.***

**Krysia, uczestniczka Szkoły SuperBabci
i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie**

Zajęcia

Zajęcia podzieliliśmy na dwa semestry. Po pierwszym przeprowadziliśmy ewaluację i zapytaliśmy, jakie tematy powinny być jeszcze poruszone albo pogłębione. Staraliśmy się zróżnicować wykłady tematycznie, aby każdy mógł wynieść jak najwięcej ciekawych informacji z każdego dnia zajęć. Poruszyliśmy zagadnienia opieki zdrowotnej nad dziećmi, rozmawialiśmy o stosunkach między rodzicami i dziadkami, o tym jak rozwiązywać konflikty, jak poruszać tematy trudne, mówiliśmy o nowych zabawkach i bajkach dla dzieci. Prowadziliśmy zajęcia praktyczne, np.: *Dzieci tańczą razem z nami – taniec i ruch* i *Warsztaty plastyczne: jak rozwijają się malarscy geniusze*. Prowadziliśmy też warsztaty komputerowe w celu zaprzyjaźnienia uczestników z nową techniką.

CZUJĘ SIĘ SPOKOJNIEJSZA I PEWNIEJSZA JAKO BABCIA, ZAWSZE MOGĘ SKONSULTOWAĆ PROBLEM Z INNYMI BABCIAMI – KOLEŻANKAMI ZE SZKOŁY. SPRAWNIEJ NIŻ KIEDYŚ POSŁUGUJĘ SIĘ INTERNETEM.

Stefania, uczestniczka Szkoły SuperBabci i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie

Trenerzy

Do każdego warsztatu szukaliśmy specjalistów w danej dziedzinie. Staraliśmy się wybierać osoby z doświadczeniem w pracy z dziećmi, ale zarazem umiejące prowadzić zajęcia w grupie seniorskiej. Wiele osób zainteresowanych tematem i jednocześnie będących ekspertami w określonych dziedzinach chciało współpracować z nami w ramach wolontariatu, co pozwoliło na przeprowadzenie większej liczby zajęć niż było planowane we wniosku o dofinansowanie.

Specyfika

Partnerem ursynowskiej Szkoły SuperBabci i SuperDziadka był Dzienny Dom Pomocy Społecznej, który bardzo zaangażował się w projekt. Udostępnił przestrzeń na zajęcia, a pięć wybranych przez nas osób stało się uczestnikami Szkoły SuperBabci i SuperDziadka. Z naszej strony wymagało to dodatkowego zmotywowania podopiecznych Domu Opieki do podjęcia decyzji o uczestnictwie, do wykonania pierwszego kroku. Nie było to działanie łatwe, ale zysk znacznie przewyższył włożony wkład pracy. Podopieczni domów opieki społecznej postrzegani są często jako osoby wykluczone, nieradzące sobie z funkcjonowaniem w społeczeństwie, mające problemy rodzinne. Tymczasem podczas naszych warsztatów udało się zupełnie przełamać ten stereotyp. Okazało się, że są to osoby bardzo aktywne, włączające się w działania szkoły. Dodawały one zupełnie nowy kontekst do dyskusji odbywających się w ramach warsztatów. Kontekst bardzo ciekawy dla pozostałych uczestników, bowiem odnoszący się do często innych obserwacji i problemów. Dodatkowo uczestnicy szkoły zrekrutowani z Dziennego Domu Pomocy Społecznej opowiadali swoim znajomym o podstawach psychologii, nowych metodach pracy z dziećmi i innych praktycznych umiejętnościach, których uczą się na zajęciach, promując szkołę na zewnątrz i pokazując, że warto być jej uczestnikiem.

Trudności

1. Ważną dla nas trudnością był brak możliwości zwiększenia liczby osób, które mogliśmy przyjąć do szkoły, ale niestety było to ograniczone wielkością uzyskanej dotacji.
2. Pewnego rodzaju wyzwaniem było dla nas zorganizowanie działań programowych, które pomogą w integrowaniu seniorów w działaniu. Zważywszy na oczekiwania uczestników, więcej zajęć w programie szkoły należało poświęcić kondycji seniorówzajęciom na basenie, uprawianiu sportu, promocji zdrowego żywienia. Być może na początku wydaje się to trudnością, ale warto przeprowadzić zajęcia poświęcone wzajemnym oczekiwaniom, grupy i prowadzących, aby ułożyć taki program szkoły, który będzie satysfakcjonował obie strony.
3. Bardzo dużym wyzwaniem było dla nas zaangażowanie do zajęć dziadków. Pomimo wytężonej promocji, pobudzenie aktywności mężczyzn wymaga często głębokich zmian w myśleniu i mentalności społeczności. Do naszej ursynowskiej szkoły udało nam się zdobyć jednego dziadka i bardzo się cieszymy się nawet z tego minimalnego rezultatu. Grupa złożona z kobiet i choćby jednego mężczyzny działa prężniej, uczestnicy bardziej się motywują i są efektywniejsi w działaniach.

SZKOŁY SUPERBABCY I SUPERDZIADKA NA TERENIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO – MAŁGORZATA BOROWSKA, DANUTA MILEWSKA

BIAŁYSTOK

Prowadzący: Małgorzata Borowska, Oddział Białostocki PSPiA KLANZA

Miejsce działania: Białystok

Partnerzy: Klub „Gaj” Spółdzielni Mieszkaniowej „Rodzina Kolejowa” w Białymstoku

Uczestnicy: 16 osób powyżej 60. roku życia

Od kiedy działa: 2010 rok

Częstotliwość spotkań: raz w tygodniu

Sposób finansowania:

Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (2010), Prezydent Białegostoku (2011, 2012),

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w Warszawie (2012, 2013)

Kontakt: (85) 651 04 47

SUPRAŚL

Prowadzący: Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów KLANZA Oddział Białostocki

Miejsce działania: Supraśl

Partnerzy: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Supraślu, Centrum Kultury i Rekreacji w Supraślu

Uczestnicy: 12 osób powyżej 60. roku życia

Od kiedy działa: 2010 rok

Częstotliwość spotkań: dwa razy w miesiącu zajęcia warsztatowe (4 godziny), dwa razy w tygodniu spotkania Klubu SuperBabci i SuperDziadka

Sposób finansowania:

Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Białymstoku (2012),

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w Warszawie (2012, 2013)

Kontakt: (85) 651 04 47, 607 676 229, BIAŁYSTOK@KLANZA.ORG.PL

SIEMIATYCZE

Prowadzący: Urząd Miasta w Siemiatyczach, Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów KLANZA, Oddział Białostocki (realizacja warsztatów maj – grudzień 2012 i prowadzenie październik – czerwiec 2012-2013)

Miejsce działania: Siemiatycze

Partnerzy: Urząd Miasta w Siemiatyczach, Siemiatycki Ośrodek Kultury

Uczestnicy: 12 osób powyżej 60. roku życia

Od kiedy działa: 2012 rok

Częstotliwość spotkań: dwa razy w miesiącu zajęcia warsztatowe (4 godziny), dwa razy w tygodniu spotkania Klubu SuperBabci i SuperDziadka

Sposób finansowania:

Europejski Fundusz Społeczny (2012), Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w Białymstoku (2012, 2013)

Kontakt: Urząd Miasta w Siemiatyczach, PSPiA KLANZA (85) 651 04 47, 607 676 229, BIAŁYSTOK@KLANZA.ORG.PL

Szkoła SuperBabci i SuperDziadka

Białostocki Oddział Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA, zainspirowany Szkołą SuperBabcia w Lublinie autorstwa Zofii Zaorskiej, w 2010 roku zrealizował projekt „Aktywna SuperBabcia i aktywny SuperDziadek”, współfinansowany przez Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. W pierwszej edycji projektu brała udział 16-osobowa grupa seniorów, w tym tylko jeden dziadek.

Cele projektu

Celem głównym naszego projektu było zwiększenie aktywności społecznej, edukacyjnej i fizycznej osób po 60. roku życia. Dodatkowymi celami były: poszerzenie wiedzy i umiejętności z zakresu organizacji czasu wolnego, rozwoju i wychowywania dzieci przez udział w szkoleniach, wzrost aktywności wolontarystycznej seniorów przez udział w wolontariacie seniorskim oraz poprawa samopoczucia przez organizację spotkań pod hasłem „Zdrowie i uroda” i zwiększenie integracji międzypokoleniowej przez działania na rzecz dzieci i młodzieży.

I edycja

W ramach projektu realizowanego w 2010 roku odbyły się warsztaty Akademii SuperBabci i SuperDziadka, podczas których poruszano następujące tematy: etapy rozwoju dziecka, aktywne metody pracy z grupą, organizacja czasu wolnego, nauka i zabawy edukacyjne.

Po tych szkoleniach uczestnicy zobligowani byli do przeprowadzenia zajęć z dziećmi i młodzieżą w ramach wolontariatu seniorskiego. Pomysł został przyjęty z odrobiną nieufności. Zorganizowano warsztaty artystyczne – wykonywanie ozdób choinkowych i pocztówek, a także andrzejki (pod hasłem „Andrzejkowe czary-mary”) i jasełka. Mimo początkowej niepewności prowadzących warsztaty, wszyscy byli zadowoleni.

Seniorzy brali udział nie tylko w szkoleniach, lecz także w zajęciach komputerowych, gimnastyce relaksacyjnej i spotkaniach integracyjnych. Odbyły się również dwa wyjazdy. Jeden do Lublina, z wizytą studyjną, podczas którego seniorzy spotkali się i wymienili doświadczenia z członkami Klubu SuperBabci. Drugi to „Weekend zdrowia i urody”, czyli wyjazd do ośrodka rehabilitacyjno-wypoczynkowego „Sosenka”, gdzie uczestnicy skorzystali z zabiegów leczniczych i warsztatów nordic walking. Z wyjazdu została uczestnikom moc miłych wrażeń i dużo radości. Wszyscy mogli się lepiej poznać i zaprzyjaźnić.

II edycja

Po kilkumiesięcznej przerwie udało się pozyskać fundusze na kontynuację działań rozpoczętych w 2010 roku i, dzięki wsparciu finansowemu prezydenta Białegostoku, mogliśmy od maja 2011 wznowić warsztaty w ramach Szkoły SuperBabci. Przeprowadziliśmy kolejne warsztaty z nowymi tematami, takimi jak: *Komunikacja w rodzinie*, *Wspieranie rodziców w wychowywaniu dzieci*, *Jak zachować się asertywnie?* W drugiej edycji odbyło się łącznie 25 godzin warsztatów, a także zajęcia dodatkowe: spotkania integracyjne, zajęcia komputerowe, gimnastyka relaksacyjna i warsztaty ceramiczne.

W drugiej edycji szkoły uczestnicy również byli zobowiązani do przeprowadzenia zajęć w ramach wolontariatu seniorskiego. Ich zadaniem było wykorzystanie umiejętności zdobytych na warsztatach na rzecz społeczności lokalnej (obligatoryjnie 5 godzin każda osoba). Zajęcia miały odbywać się w placówkach funkcjonujących na terenie miasta. W sumie SuperBabcie zaangażowały się w działania w ramach różnych projektów realizowanych przez Białostocki Oddział PSPiA KLANZA i łącznie przeprowadziły ponad 90 godzin zajęć wolontariackich dla dzieci, młodzieży, często całych rodzin. Dzięki takim działaniom są one nie tylko bardziej świadomymi babciami dla swoich wnuków, ale także mają poczucie, że dają radość innym, a jednocześnie mogą dzielić się swoim doświadczeniem i umiejętnościami.

**DZIĘKI UCZESTNICTWU W DZIAŁANIACH
WOŁONTARIACKICH SZKOŁY SUPERBABCY
ZDOBYTĄ WIEDZĘ MOGĘ PRZEKAZYWAĆ
POZOSTAŁYM, JESTEM PRZYDATNA
I Z TEGO CZERPIĘ SIŁĘ DO WSPIERANIA INNYCH.**

**Halinka,
uczestniczka Białostockiej
Szkoły SuperBabci
i SuperDziadka**

Klub SuperBabci

W okresie kiedy nie ma funduszy, uczestniczki szkoły kontynuują swoje spotkania w ramach Klubu SuperBabci i zastanawiają się, co ciekawego mogą robić, aby się nie nudzić. Wybrały samorząd, szyją rekwizyty do zabaw z dziećmi w Bawialni Edukacyjnej KLANZY (która funkcjonuje pod naszym patronatem od ubiegłych wakacji), mają w planie stworzenie teatru. Rozmawiają o założeniu Wypożyczalni SuperBabci, która miałaby zapewnić dzieciom opiekę wykształconych absolwentów Szkoły SuperBabci i SuperDziadka, których można byłoby „wypożyczyć” do konkretnych działań.

POGŁĘBIŁAM SWOJĄ WIEDZĘ, JAK STAĆ SIĘ SUPERBABCIA I BYĆ PRZYKŁADEM DLA MOICH DZIECI. NAUCZYŁAM SIĘ BAWIĆ I WYMYŚLAĆ DLA NICH ZABAWY. ZAMIENIAĆ KOMPUTER NA GRY INTEGRACYJNE, CO ODRYWA DZIECI OD DŁUGIEGO PRZEBYWANIA PRZED MONITOREM.

Babcia Michasia, uczestniczka supraskiej Szkoły SuperBabci i SuperDziadka

Szkoły w Supraślu i Siemiatyczach

W roku 2012 udało nam się pozyskać fundusze na kontynuację działalności Szkoły SuperBabci od władz Białegostoku. We współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w Białymstoku założyliśmy nową szkołę w Supraślu. Na zlecenie władz Siemiatycz w ramach projektu finansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego prowadziliśmy warsztaty edukacyjne Akademia SuperBabci i SuperDziadka, które były także oparte na koncepcji szkoły.

Od października 2012 roku realizujemy nową edycję projektu „Aktywna SuperBabcia i aktywny SuperDziadek”, w ramach którego prowadzimy jako KLANZA trzy szkoły: w Białymstoku, Supraślu i Siemiatyczach, finansowane z Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013. Nowością w programie jest plener malarsko-fotograficzny oraz warsztaty twórcze, aby osoby uzdolnione, których w tym gronie nie brakuje, mogły rozwijać swoje umiejętności i w przyszłości przekazywać je następnym pokoleniom w ramach wolontariatu seniorskiego. Widzimy wyraźne zainteresowanie w regionie Szkołą SuperBabci i SuperDziadka. Pojawiają się nowi partnerzy i nowe instytucje chcące rozwijać tę ideę na swoim terenie. Również same babcie coraz liczniej zgłaszają się do udziału w projektach, co oznacza, że wieść o szkole się rozchodzi.

Specyfika

Wzorując się na modelu Szkoły SuperBabci, zorganizowanej przez Zofię Zaorską, wychodziliśmy z założenia, że szkoła powinna rozwijać uczestników w dwóch aspektach: edukacyjnym, poszerzającym wiedzę seniorów na temat pedagogiki, zabaw z dziećmi i „o dzieciach” oraz promującym działalność na rzecz innych i ideę wolontariatu seniorskiego. Nie wszyscy uczestnicy naszej szkoły mieli wnuki, więc nie wszyscy mogli podzielić się swoim doświadczeniem z innymi. Stąd powstał pomysł rozwoju wolontariatu seniorskiego i silnego wplecenia go w program wszystkich szkół działających na Podlasiu. Na początku działań wolontariackich seniorzy musieli pokonać własną niepewność i obawę przed brakiem akceptacji. Doświadczenie pokazuje, że te początkowe opory i lęki po konfrontacji z grupą dzieci lub dorosłych znikają bardzo szybko. Uczestnicy naszych szkół prowadzą zajęcia w przedszkolach dla dzieci, w klubach osiedlowych dla innych seniorów, szyją zabawki do prowadzenia zajęć, prowadzą warsztaty wakacyjne z SuperBabcia. Wolontariat seniorski to dodatkowy element działania szkół SuperBabci i SuperDziadka, gdzie seniorzy nie tylko zdobywają wiedzę, ale też mogą podzielić się tym, co umieją, z innymi.

Trudności

- 1.** Początkową trudnością w propagowaniu idei wolontariatu seniorskiego jest często sceptyczne podejście uczestników Szkoły SuperBabci i SuperDziadka do bycia wolontariuszem. Ten częsty pierwszy opór nie wynika z tego, że uczestnicy nie chcą w ten sposób pracować. Po prostu boją się, czy właściwie odnajdą się w nowej sytuacji.
- 2.** Zaproszenie specjalistów do poprowadzenia wykładu nie jest problemem, ale dość trudno pozyskać dobrych trenerów do pracy z osobami starszymi metodą warsztatową.
- 3.** Ważne jest posiadanie własnego lokalu na zajęcia. Często szkoły powstają na zasadzie partnerstw, w wyniku których mogą korzystać z przestrzeni partnerskiej instytucji i jest to jak najbardziej skuteczny model. Natomiast jeśli można mieć własną przestrzeń, gdzie można zostawić swoje rzeczy, zorganizować dodatkowe spotkanie poza harmonogramem, gdzie seniorzy mogą też się spotykać „po godzinach”, daje to poczucie stabilności, a także stanowi świetny początek dodatkowych działań.

*W MOIM BABCINYM WIEKU TRUDNO
JUŻ ZMOBILIZOWAĆ SIĘ DO JAKIEJKOLWIEK
PRACY. ZYSK JEST JUŻ DLA MNE POJĘCIEM
WZGLĘDNYM. NIE WSZYSTKO MOŻNA
ZMATERIALIZOWAĆ. MOŻNA JEDNAK TRAFIĆ
DO SZKOŁY SUPERBABCY. CZEGO TU SIĘ NAUCZYŁAM?
PRZEDĘ WSZYSTKIM RADOŚCI, UŚMIECHU.
TU MOŻNA SIĘ BAWIĆ I DOSŁOWNIE,
I W PRZENOŚNI. NAUCZYŁAM SIĘ NOWYCH
PIOSENEK, LEPIENIA GARNKÓW,
ROBIENIA OZDÓB ŚWIĄTECZNYCH, POCZTÓWEK.*

Babcia Fela
uczestniczka Białostockiej
Szkoły SuperBabci i SuperDziadka

IV
Szkolenie
KOORDYNATORÓW
WARSZAWSKICH
SZKÓŁ
SuperBabcie
i SuperDziadka

Alicja Szulc, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”

Pierwsza Szkoła SuperBabci i SuperDziadka otwarta została w Lublinie w 2008 roku. Pomysł Zofii Zaorskiej przez trzy lata był wspierany w ramach programu dotacyjnego „Seniorzy w akcji” Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „ę” i Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Jesienią 2012 roku ponownie wróciliśmy do tematu szkół dla SuperBabci i SuperDziadków, organizując warsztaty dla osób, które chciałyby założyć dzielnicowe szkoły na terenie Warszawy.

Ciepło, aktywizacja, kreatywność, bliskość, wsparcie i profesjonalizm – są to słowa, z którymi kojarzy się Szkoła SuperBabci i SuperDziadka. Uniwersalność, przystępność, a także ważna dla nas grupa odbiorców tego projektu sprawiły, że zamarzyliśmy o takich szkołach w Warszawie. Wielkość miasta przy jednoczesnym braku ciekawej oferty aktywnego spędzania czasu dla osób starszych w dzielnicach – to zaledwie początek listy argumentów przemawiających za tym, że szkoły SuperBabci i SuperDziadka są w Warszawie bardzo potrzebne.

Sierpień i wrzesień 2012 roku to początek projektu mającego na celu przeszkolenie warszawskich koordynatorów szkół SuperBabci i SuperDziadka. Najtrudniejsze było określenie grupy docelowej. Zastanawialiśmy się, jakie cechy powinni mieć nasi przyszli koordynatorzy. Zdecydowaliśmy, że koordynator szkoły to przede wszystkim animator, lider, osoba twórcza i kreatywna, samodzielna, przedsiębiorcza, gotowa do wyzwań i zaangażowania, ale też posiadająca doświadczenie w pracy z dziećmi lub opiece nad nimi. Przygotowaliśmy formularz elektroniczny do wypełnienia na stronie internetowej projektu, uznając za wymóg to, że lider szkoły powinien sobie poradzić z samodzielnym jego wypełnieniem lub znaleźć wsparcie w tym pierwszym kroku ze strony ludzi ze swojego otoczenia. Pytania, które znalazły się w formularzu, dotyczyły pasji, życia zawodowego, doświadczenia w opiece nad dziećmi, ale także własnej wizji szkoły, sposobów jej promocji i finansowania.

Podczas naboru podstawowym problemem było to, że często zgłaszały się osoby zainteresowane uczestnictwem w zajęciach, ale niegotowe do założenia szkoły. Na podstawie nadesłanych ankiet wybraliśmy 20 osób, które zostały zaproszone na rozmowę. Zależało nam na tym, aby osobiście poznać uczestników, zobaczyć kim są, a przede wszystkim porozmawiać o ich motywacjach. Wybraliśmy 14 aktywnych, twórczych i pomysłowych osób w różnym wieku, w przeważającej części jednak powyżej 50. roku życia. Program szkoleń zakładał organizację sześciu warsztatów, podczas których uczestnicy mogli nabyć kompetencje niezbędne koordynatorom szkół.

Program warsztatów

I spotkanie

Pierwsze warsztaty rozpoczęły się od integracji, zawiązania grupy, aby uczestnicy mogli poczuć się swobodnie w swoim gronie, ale także, by mogli się później nawzajem wspierać. Był to także czas poświęcony na poznanie zasad współpracy między Towarzystwem Inicjatyw Twórczych „ę” a przyszłymi liderami. Uczestnicy mieli okazję spotkać się z Zofią Zaorską, autorką modelu Szkoły SuperBabci, i poznać dotychczasowe doświadczenia związane z funkcjonowaniem szkoły w Lublinie. Spróbować ich metod pracy, poznać ideę szkoły, jej model, harmonogram oraz sukcesy i trudności, jakie pojawiły się w czasie jej działalności. Zakończeniem warsztatów było spotkanie z psychologiem, który mówił o roli babci i dziadka we współczesnym świecie. O tym, jak transformuje się model rodziny, jak zmieniają się metody wychowania, jak budować i utrzymać więź z dorastającymi wnukami, nadążając za ich pasjami, problemami.

II spotkanie

Drugi warsztat to czas przeznaczony na wzmocnienie integracji grupy za pomocą technik teatralnych. Służył także poznaniu różnorodnych metod pracy i refleksji nad ich skutecznością oraz celami.

Ważnym elementem było spotkanie z przedstawicielami Fundacji na rzecz Kobiet JA KOBIEȚA, która prowadziła Szkołę SuperBabci i SuperDziadka na warszawskim Ursynowie. Cenne okazały się informacje, jak pomysł na szkołę zadziałał w Warszawie, w jaki sposób prowadzący pozyskali środki na finansowanie projektu, kim byli uczestnicy i w jaki sposób odbyła się rekrutacja.

Ostatnią część spotkania stanowiły warsztaty dotyczące procesów grupowych. Uczestnicy poznawali metody prowadzenia grupy, formułowania jasnych komunikatów, rozwiązywania konfliktów. Zdobywali wiedzę o tym, jakie role przyjmują członkowie grupy, jak aktywizować tych biernych oraz jak włączyć do grupy osoby mające trudności z nawiązywaniem kontaktu.

III spotkanie

Trzecie warsztaty poświęcone zostały kreatywnym i twórczym formom organizacji czasu wolnego. Uczestnicy spotkali się z przedstawicielami warszawskich instytucji mających w swojej ofercie ciekawe zajęcia dla dzieci i ich opiekunów, poznali proste zabawy działające na różne zmysły i pobudzające wyobraźnię. Nauczyli się też wyszukiwać wartościowe strony internetowe, które mogą być inspiracją do samodzielnego prowadzenia zabaw z dziećmi.

IV spotkanie

Czwarte warsztaty to czas bardzo wytężonej pracy nad sobą. Uczestnicy dookreślali swoje umiejętności leaderskie. Uświadomili sobie własne zasoby potrzebne im do koordynowania działań szkoły. Bardzo ważne było odkrycie tego, co już potrafią, oraz nazwanie tego, nad czym trzeba będzie jeszcze popracować. Był to także czas określania swoich zadań i celów wynikających z projektu, który chcą zrealizować.

Druga część dotyczyła autoprezentacji. Uczestnicy warsztatów uczyli się, co i w jaki sposób należy mówić, aby ich komunikaty były czytelne i atrakcyjne. Dzięki temu, że ich wypowiedzi filmowano, mogli zobaczyć także swoje gesty, ruchy ciała, sposób mówienia oraz uzyskać wskazówki do dalszej pracy.

V spotkanie

Piąte warsztaty poświęcone były w całości generowaniu pomysłów. Był to bardzo intensywny czas przeznaczony na konstruowanie wstępnego planu działania szkoły, jej budżetu, pomysłów na warsztaty, na trenerów, miejsce oraz grupę uczestników.

VI spotkanie

Ostatnie warsztaty służyły rozpoznaniu możliwych źródeł finansowania działalności szkoły i potencjalnych partnerów. Odbyło się m.in. spotkanie z przedstawicielem Urzędu Miasta Warszawy i biznesu. Ostatnią częścią spotkania było Targowisko Partnerów i Pomysłów, otwarte spotkanie poświęcone możliwościom nawiązania współpracy między instytucjami, firmami i organizacjami, które chcą wesprzeć szkołę w działaniu.

Cały program sześciu spotkań warsztatowych skonstruowany został tak, aby kolejno zdobywane umiejętności były rozwinięciem poprzednich. Chcieliśmy, aby program był różnorodny, pozwalał na wielopłaszczyznowy rozwój uczestników, a jednocześnie dobrze tłumaczył ideę szkoły, sposób jej działania oraz specyfikę jej odbiorców. Bardzo ważnym aspektem była integracja, ponieważ uczestnicy mieli również zbudować grupę i przestrzeń, w której będą działać, a także nawzajem się wspierać, motywować i inspirować. Zamierzone efekty udało się osiągnąć. Projekt kontynuowany będzie w 2013 roku. Wyszkoleni koordynatorzy będą teraz zakładać swoje szkoły w dzielnicach warszawskich, jedna z tych szkół będzie działać przy naszym stowarzyszeniu. Z radością czekamy teraz na kolejne szkoły SuperBabci i SuperDziadka w Warszawie.

Zapraszamy na stronę projektu:

[WWW.SZKOŁASUPERBABCIDZIADKA.E.ORG.PL](http://www.szkołasuperbabcidziadka.e.org.pl)

**V Zakładamy
Szkolę
SuperBabci
i SuperDziadka
KROK PO KROKU**

Duże zainteresowanie modelem Szkoły SuperBabci i SuperDziadka skłoniło nas do tego, aby powołać partnerstwo pomiędzy organizacjami, które zaangażowały się w zakładanie pierwszych szkół, i wspólnie wypracować zasady zakładania takich placówek. Chcemy, aby szkoły powstawały w kolejnych miejscowościach i działały pod wspólnym szyldem, ale ważne jest dla nas także, aby idea szkoły, jakość i wypracowane standardy zostały utrzymane. Zdajemy sobie sprawę, że każda szkoła jest inna, jej program działania i specyfika muszą zostać dostosowane do lokalnych warunków. Zakładanie kolejnych szkół stwarza szansę na budowanie sieci współpracy, uczenie się i wymianę doświadczeń. Wszystkich, którzy chcieliby założyć szkołę, zapraszamy do zapoznania się z poniższą ścieżką krok po kroku. Mamy nadzieję, że nasze wsparcie będzie cenną pomocą w uruchamianiu nowych szkół. Do zakładania szkół zachęcamy osoby z zacięciem liderkim, animatorów z doświadczeniem w pracy z osobami starszymi. Bardzo nam zależy, aby szkoły były uruchamiane także przez babcie i dziadków, którzy chcą się rozwijać i stworzyć grupę wsparcia dla innych dziadków. Liderami szkół powinny być osoby otwarte na zdobywanie nowej wiedzy, twórcze, energiczne i wytrwałe, które mają odwagę przełamywać stereotypy. Założenie szkoły wiąże się z uiszczeniem niewielkiej opłaty licencyjnej, a uzyskane w ten sposób środki zostaną przeznaczone na sfinansowanie konsultacji udzielanych w trakcie procesu zakładania szkoły oraz na rozwój sieci szkół w Polsce.

KROK 1

Zapoznaj się z koncepcją Szkoły SuperBabci i SuperDziadka opisaną w niniejszej broszurze, odwiedź stronę WWW.SUPERBABCIA.ORG.PL

KROK 2

Skontaktuj się z jednym z koordynatorów wspierających proces zakładania nowych szkół, a otrzymasz do wypełnienia wnioski o założenie Szkoły SuperBabci:

Warszawa i całe województwo mazowieckie – Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Alicja Szulc, ala.szulc@e.org.pl
Białystok i reszta Polski – Białostocki Oddział Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA, Małgorzata Borowska, mborowska@autograf.pl

KROK 3

Umów się na spotkanie z koordynatorem wspierającym proces zakładania nowych szkół – w Białymstoku lub Warszawie. Spotkanie będzie okazją do wzajemnego poznania i porozmawiania o pomysły na założenie szkoły, dopytania o szczegóły związane z zasadami uruchamiania szkół i prowadzenia zajęć.

Zapoznaj się z funkcjonowaniem szkoły w praktyce podczas wizyty studyjnej w jednej z działających szkół, które są w naszej sieci.

KROK 4

Podpisz porozumienie o współpracy, które określi zasady zakładania nowych szkół i jest podstawą do udostępnienia modelu szkoły, jej nazwy i logotypu. Uisć opłatę licencyjną związaną z założeniem nowej szkoły. Od tego momentu stajesz się koordynatorem szkoły, która jest częścią sieci szkół SuperBabci i SuperDziadka w całej Polsce.

Na tym etapie zapewniamy następujące wsparcie:

- schemat konstruowania programu szkoły;
- aneks z gotowymi narzędziami do prowadzenia szkoły: regulamin szkoły, kwestionariusze zgłoszeniowe, wzór ankiety ewaluacyjnej, certyfikat ukończenia szkoły, lista obecności, scenariusze zajęć, lista rekomendowanych trenerów;
- logotyp i prawo do korzystania z nazwy;
- konsultacje e-mailowe i telefoniczne.

KROK 5

Osobom zainteresowanym zdobyciem szerszej wiedzy i umiejętności pomocnych przy prowadzeniu Szkoły SuperBabci i SuperDziadka oferujemy możliwość skorzystania z dodatkowych form wsparcia. Warunki, na jakich można skorzystać z tej oferty, należy ustalić z Towarzystwem Inicjatyw Twórczych „ę” lub Białoostockim Oddziałem PSPiA KLANZA. Nasza oferta obejmuje:

- wsparcie szkoleniowe:
 - warsztaty dla koordynatorów szkół
 - studium przygotowujące animatorów do pracy z ludźmi starszymi „Dodać życia do lat”
- możliwość spotkań konsultacyjno-doradczych i monitoringu funkcjonowania szkoły
- warsztaty studyjne w szkołach należących do sieci
- możliwość skorzystania ze wsparcia trenerów z sieci – Latający Animatorzy Kultury i Latający Socjologowie Towarzystwa „ę” oraz trenerów i animatorów PSPiA KLANZA
- możliwość wymiany doświadczeń podczas ogólnopolskich spotkań szkół

VI

Inspiracje

Dziadkowie lata zabaw z dziećmi często mają już dawno za sobą i nie pamiętają lub nie mają pomysłów na to, w jaki sposób zorganizować swój czas z wnukami, aby był atrakcyjny dla obu stron. Mam nadzieję, że poniższy tekst stanie się podpowiedzią i motorem do wesołej, twórczej zabawy. Zapraszamy do lektury i skorzystania z polecanych linków do ciekawych stron internetowych.

Anna Kosk, Zabawy z wnukami

Co to znaczy dobra zabawa?

Dla każdego pewnie trochę co innego, w zależności od upodobań, zainteresowań, możliwości, wieku itp. Najlepsza jest wtedy, kiedy wszyscy jej uczestnicy się bawią, czyli czują się zainteresowani, zaabsorbowani, czerpią satysfakcję ze swoich działań.

Bawiąc się z dziećmi, nie można robić z siebie męczennika: „pobawię się, skoro mu tak zależy”. Warto zaproponować taką zabawę, w której dorosły też znajdzie coś ciekawego dla siebie. Można wrócić myślami do własnego dzieciństwa, przypomnieć sobie swoje ulubione, a teraz trochę zapomniane, gry i zabawy: w cymbergaja, w gumę, mnóstwo zabaw z piłką, w kolory, króla skoczka, państwa-miasta, pikuty, ciupy, widoczki, zabawy w dom, szkołę, wyścigi kapslami, sklep. Warto oderwać dzieciaki od komórki, komputera, telewizji i zachęcić je do bezpośrednich, aktywnych działań. W zabawie dzieci uczą się przestrzegania reguł, bycia członkiem grupy, pełnienia różnych ról społecznych, przygotowują się do dorosłego życia. Zabawy ruchowe wspomagają rozwój zwinności, szybkości, sprawności fizycznej i integracji sensorycznej. Lepienie z plasteliny, masy solnej, robienie błotka, przeplatanie sznureczków, wicie wianków z trawy pozwala na ćwiczenie sprawności manualnej. To najlepsze przygotowanie ręki do tak skomplikowanych i precyzyjnych działań jak rysowanie i pisanie. Budowanie z klocków rozwija wyobraźnię przestrzenną, a także ćwiczy precyzję ruchów i koordynację wzrokowo-ruchową.

Zabawy materiałami naturalnymi: wodą, ziarnami, piaskiem itp., ich mieszanie, przesypywanie, mierzenie, ważenie kształtują podwaliny myślenia matematycznego i przyswajania pojęć fizyki i chemii, a poznawanie świata przez doświadczenie formuje początki myślenia naukowo-badawczego oraz logicznego (przyczynowo-skutkowego).

Co można razem robić?

Zabawa, w którą zaangażuje się prawie każdy, to zabawa dająca możliwość działań twórczych. Bez przepisu, recepty, wielu ograniczeń robimy, co nam przyjdzie do głowy, realizujemy własne pomysły. Wystarczy otworzyć szafkę kuchenną i zobaczyć, jak wiele zastosowań mogą mieć przedmioty codziennego użytku. Dla dwu-, trzy- i czterolatków frajdą będzie wspólne przesypywanie ryżu, fasoli, grochu, kaszy i innych ziarenek za pomocą pojemniczków różnej wielkości i o różnych kształtach oraz wspólne malowanie palcami, dłońmi, grubymi pędzlami na wielkich płachtach szarego papieru.

Warto pokazać, co stanie się z ziarnem wsypanym do maszynki do mielenia, jak możemy zrobić mąkę, a potem jak tej mąki użyć. Wspólne robienie wypieków, kopytek lub pierniczków świątecznych, okazuje się być wyprawą w krainę matematyki, fizyki i chemii. Kształtuje podstawy myślenia naukowego, stanowi doskonałą okazję do robienia eksperymentów.

Spacer może stać się wyprawą w celu obserwacji mieszkańców skwerów, polan i łąk, np. różnych owadów i ich aktywności. Można sprawdzić, dokąd idą mrówki i jak wielkie noszą ciężary oraz jak wygląda ich dom. Potencjał drzemie w naszym otoczeniu.

Anna Kosk – psycholog kliniczny dziecka, trenerka Instytutu Komańskiego, dyrektorka przedszkola integracyjnego, prowadzi warsztaty dla rodziców i nauczycieli

WARTO ZNAĆ – ZBIÓR TEKSTÓW I PRZYDATNYCH LINKÓW

W LITERATURZE:

- Irena Kalinowska, Anna Sorsa,
MAMO, TATO, BAWMY SIĘ – GRY I ZABAWY DLA RODZICÓW I DZIECI OD 3 DO 7 LAT, PZWL,
- Sheila Ellison, Judith Gray, **365 DNI TWÓRCZEJ ZABAWY DLA DZIECI DWULETNI I STARSZYCH**,
Wydawnictwo W.A.B.,
- Daniela Braun, **BADANIE I ODKRYWANIE ŚWIATA Z DZIEĆMI**, Wydawnictwo Jedność,
- książeczka **CHCĘ SIĘ BAWIĆ** do pobrania bezpłatnie na WWW.FRD.ORG.PL.

Polecamy artykuły zamieszczone na stronie WWW.ROZWOJDZIECKA.ORG.PL, m.in.:

- **MATEMATYKA NA STOLNICY** Małgorzaty Synowiec, pedagoga obdarzonego talentem kulinarnym,
- **COŚ Z NICZEGO, CZYLI JAK WYKORZYSTYWAĆ NATURALNE MATERIAŁY DO ZABAW DZIECIĘCYCH** Joanny Gębik,
psychologa i psychoterapeutki,
- **POBAWMY SIĘ W... MATEMATYKĘ!** Blanki Adamczyk, psychologa

ORAZ

- wywiad z **Zofią Zaorską**
- **WYTWÓRNIĄ BAJEK** – projekt realizowany w ramach programu „Animatomnia – biuro działań społeczno-kulturalnych”
Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „ę”
- WWW.ZABAWNIK.PL – twórcze, proste zabawy znane nam z dzieciństwa
- [HTTP://seniorzywakcji.blogspot.com/2012/02/znalezc-miejsce-miedzy-poczuciem-wasnej.html](http://seniorzywakcji.blogspot.com/2012/02/znalezc-miejsce-miedzy-poczuciem-wasnej.html)

ORGANIZACJE PARTNERSKIE WSPIERAJĄCE ROZWÓJ SZKÓŁ SUPERBABCY I SUPERDZIADKA

TOWARZYSTWO INICJATYW TWÓRCZYCH „ę”

Chcemy tworzyć świat, w którym ludzie z pasją działają dla siebie i innych. Od 2002 roku realizujemy projekty społeczno-kulturalne w całej Polsce. Produkujemy projekty artystyczne i społeczne. Szkolimy, przyznajemy dotacje, wydajemy książki. Tworzymy i promujemy nowe modele działania w sferze kultury. Prowadzimy projekty, które wynikają z naszych pasji i obserwacji świata. Jesteśmy wierni ważnym dla nas wartościom: autentyczności, wysokiej jakości propozycji i czerpaniu satysfakcji z naszych działań.

Mamy sieć animatorów kultury w całym kraju, stabilnych partnerów, doświadczenie i umiejętności, które pozwalają nam eksperymentować, wyznaczać nowe trendy i wdrażać odważne projekty. Nasze cele realizujemy w ramach trzech linii programowych:

SPÓŁDZIELNIA MŁODYCH TWÓRCÓW to alternatywne studio produkcyjne, w którym stwarzamy warunki do rozwoju młodym twórcom. Działamy według zasady: „od pomysłu do realizacji”. Organizujemy warsztaty, wystawy, otwarte pokazy, przeglądy portfolio, produkujemy pierwsze filmy i projekty fotograficzne („Polska.doc”, „Przedszkole Filmowe”, „Videonotacje”, „Fotoprezentacje”, „Migawki”). Promujemy młodą twórczość dokumentalną w Polsce i zagranicą.

OBYWATELE DZIAŁAJĄ to laboratorium projektów społeczno-kulturalnych. Umożliwiamy animatorom realizację własnych przedsięwzięć na skalę dzielnicy, miasta, regionu czy całego kraju. Realizujemy programy dotacyjne i mikrodotacyjne („Seniorzy w akcji”, „Młodzi Menedżerowie Kultury”, „Laboratorium Animatori”). By wspierać lokalnych liderów, stworzyliśmy sieć Latających Animatorów Kultury i Latających Socjologów, która zrzesza doświadczonych trenerów z całego kraju.

OTWARTY SEKTOR KULTURY to think thank tworzący nowe rozwiązania dla kultury („Zoom na domy kultury”, „Laboratorium Zmiany”, „Animator in Residence”, Latający Animatorzy Kultury i Latający Socjologowie). Prowadzimy projekty partycypacyjne angażujące pracowników sektora kultury, mieszkańców, badaczy i samorządy lokalne w życie publiczne. Razem z nimi wypracowujemy nowe strategie działań dla istniejących instytucji kultury (domy kultury, biblioteki, uniwersytety III wieku). Towarzyszymy im w procesie wprowadzania zmian.

Z naszych działań skorzystało już ponad 30 000 osób w całej Polsce.

WWW.E.ORG.PL

Fundacja na rzecz Kobiet JA KOBIEITA

Fundacja powstała w 2003 roku. Jest organizacją pozarządową, której działania mają na celu zwrócenie uwagi na sytuację starszych kobiet w Polsce. Aktywność fundacji to walka z dyskryminacją ze względu na wiek i płeć, aktywizacja osób 50+, poprawa jakości życia osób starszych, przeciwdziałanie stereotypom i przemocy w stosunku do osób starszych, nauka współpracy międzypokoleniowej.

Fundacja stworzyła i prowadzi portal społecznościowy www.kobieta50plus.pl. Jest członkiem Komitetu Programowego płaszczyzny „Forum 50+ Seniorzy XXI wieku”. W latach 2004–2011 była koordynatorem platformy Forum 50+ zrzeszającej organizacje pozarządowe działające na rzecz poprawy jakości życia osób starszych (www.forum.senior.info.pl).

Współpracuje z Narodowym Instytutem Zdrowia Publicznego oraz wieloma innymi organizacjami w Polsce i zagranicą, m.in. jest członkiem AGE Platform Europe z Brukseli, europejskiej platformy internetowej zrzeszającej około 150 organizacji pozarządowych z całej Europy działających w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na wiek.

Białostocki Oddział Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA

Jesteśmy organizacją pozarządową, skupiającą osoby aktywne, poszukujące nowych rozwiązań zmierzających do zmiany rzeczywistości edukacyjnej. Wprowadzamy styl w nauczaniu, wychowaniu i animacji społeczno-kulturalnej wyzwalający aktywność własną uczestników w atmosferze współpracy i poszanowania podmiotowości. Uznajemy, że każdy człowiek ma potencjał twórczy i może się rozwijać. Oddział Białostocki Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów KLANZA został powołany do życia podczas XI Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia, a ukonstytuował się na spotkaniu założycielskim 21 października 2002 roku. Do tego czasu (od lutego 1998 roku) propagowaliśmy ideę pedagogiki zabawy jako jedno z 11 kół – struktur terenowych działających w Polsce. Celem naszych działań jest propagowanie idei pedagogiki zabawy na terenie całego województwa podlaskiego i poza granicami kraju (Litwa, Łotwa, Białoruś).

PROWADZIMY TRZY PLACÓWKI:

- Centrum Szkoleniowe KLANZA w Białymstoku – niepubliczną placówką doskonalenia nauczycieli
- Centrum Ochrony Dziecka i Rodziny – interdyscyplinarną placówkę
- Bawialnię Edukacyjną KLANZY – miejsce prowadzenia kreatywnych zajęć dla dzieci i rodziców, spotkań urodzinowych, balów.

Realizujemy wiele programów i projektów szkoleniowych oraz animacyjnych skierowanych do różnych grup wiekowych, m.in.:

- „Dodać życia do lat” – studium przygotowujące animatorów do prac z ludźmi starszymi, cykl warsztatów
- Akademia Lokalnego Animatora
- Warsztaty dla koordynatorów Szkół SuperBabci i SuperDziadków
- Klanzowa Akademia Rodziców
- Bezpieczny Przedszkolak
- Drabina – Klanzowskie Grupy Młodzieżowe

Wypracowaliśmy własną **Metodę KLANZY**, która jest specyficznym stylem pracy. To sposób organizowania spotkań ludzi, który sprzyja rozwojowi osoby, grupy, społeczności, w atmosferze wzajemnej, życzliwej współpracy ujawniającej siłę grupy, jej wielorakie możliwości.

EFEKTEM STOSOWANIA NASZEJ METODY JEST WZMOCNIENIE POTENCJAŁU CZŁOWIEKA, WZBUDZENIE CHĘCI DOSKONAŁENIA I ZDOBYSZANIA UMIEJĘTNOŚCI, CHĘĆ WPROWADZANIA POZYTYWNYCH ZMIAN W RODZINIE, ŚRODOWISKU ZAWODOWYM I ŚRODOWISKU ŻYCIA. WWW.KLANZA.BIALYSTOK.PL

między pokoleniami lubię to!

www.seniorzyw akcji.pl

„Seniorzy w akcji”

to ogólnopolski konkurs dotacyjny realizowany przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e” ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Uruchomiliśmy ten konkurs, aby wykorzystać potencjał wolnego czasu, wiedzy i życiowego doświadczenia, jakim dysponują osoby starsze. Stawiamy na pracę ze starszymi liderami. Szukamy aktywnych osób 60+, które chcą połączyć rozwijanie własnych pasji i zainteresowań z działaniem na rzecz innych. Dotacje ze środków konkursu są przyznawane na realizację inicjatyw, które angażują osoby starsze do działania na rzecz otoczenia, promują współpracę międzypokoleniową i wolontariat osób starszych. Osoby 60+ mogą zgłosić projekt samodzielnie lub we współpracy z osobą do 35. roku życia. Autorzy nagrodzonych inicjatyw biorą udział w warsztatach, korzystają ze wsparcia trenerów z sieci Latających Animatorów Kultury i Socjologów, mogą wybrać się na wizytę studyjną i poznać inne ciekawe działania międzypokoleniowe. Dotychczas wsparliśmy realizację **167 PROJEKTÓW** w całej Polsce.

WWW.SENIORZYWAKCJI.PL

ZESPÓŁ PROJEKTU:

ALICJA SZULC – KOORDYNACJA

BEATA TOKARZ-KAMIŃSKA, PAULINA CARAŁA – WSPARCIE MERYTORYCZNE

PROJEKT GRAFICZNY:

ANNA PIWOWAR

TEKSTY:

ALICJA SZULC

ZOFIA ZAORSKA

ANNA KOSK

HANNA NOWAKOWSKA

JULITA WOJCIECHOWSKA

MAŁGORZATA BOROWSKA

DANUTA MILEWSKA

ZDJĘCIA POCODZĄ Z ARCHIWUM POSZCZEGÓLNYCH SZKÓŁ SUPERBABCI I SUPERDZIADKA.

REDAKCJA:

JOANNA MIKULSKA

KOREKTA:

LIDIA SADOWSKA-SZLAGA

© TOWARZYSTWO INICJATYW TWÓRCZYCH „Ę”

Publikacja „Jak założyć Szkołę SuperBabci i SuperDziadka?” jest opracowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne 3.0 Polska (CC BY-NC 3.0 PL). Utwór powstał w ramach programu Szkoła SuperBabci i SuperDziadka realizowanego przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” dzięki wsparciu finansowemu Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy. Zezwala się na wykorzystanie treści raportu – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji. Treść licencji jest zamieszczona na stronie [HTTP://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/](http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/)

POMÓŻ NAM ZMIENIAĆ ŚWIAT NA TROCHĘ LEPSZY!

**Przełącz 1% Twojego podatku. Wpisz nasz numer KRS
0000084092 do swojego PIT-u.**

**Przełącz darowiznę na nasze konto:
Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”,
Nordea Bank Polska S.A. I O/Warszawa
27144011010000000001475107**

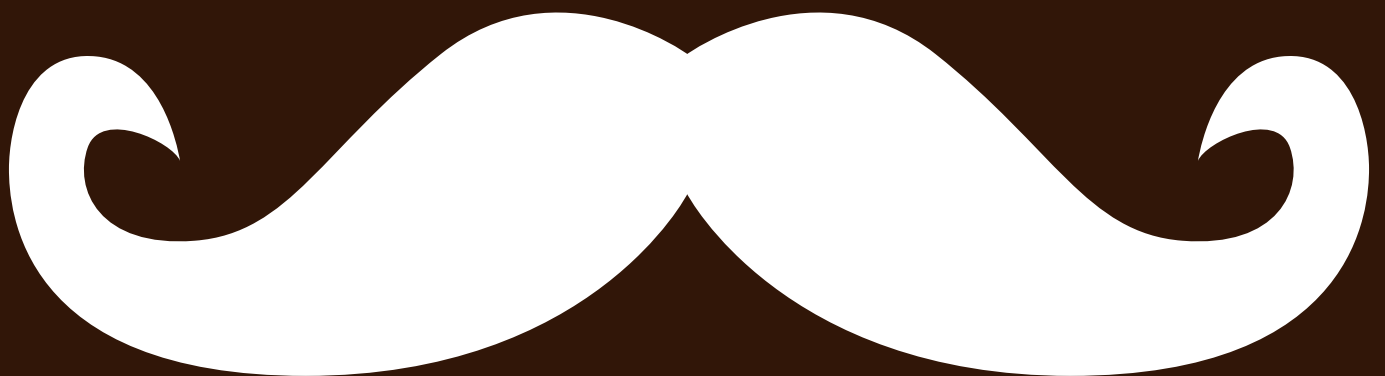

WE WANT TO CHANGE THE WORLD INTO A BETTER PLACE!

**Donate to the Association of Creative Initiatives “ę”
and support our activities.**

**The Association of Creative Initiatives “ę”
Nordea Bank Polska S.A.
I O/Warszawa
SWIFT: NDEAPLP2
27144011010000000001475107**

WWW.SZKOLASUPERBABCIDZIADKA.E.ORG.PL